

Keşif Belgeleri Işığında Edirne Halil Paşa Hanı'nda Yapılan 16–18. Yüzyıl Onarımları

16th–18th Century Repairs at Edirne Halil Pasha Han in Light of Expert Assessment Reports

Hasan Ali Cengiz*

Öz

Bu çalışma, Edirne'deki Halil Paşa Hanı'nın 16. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl sonlarına kadar geçirdiği mimari onarım süreçleri, Osmanlı arşivlerinde yer alan keşif defterleri ışığında incelemektedir. Halil Paşa Hanı, klasik Osmanlı şehir hanı mimarisinin karakteristik bir örneği olup, ticaretin yanı sıra sosyal hizmetleri de barındıran çok işlevli bir yapıdır. Araştırma, hanın fiziksel sürekliliğini sağlayan onarımları sadece teknik müdahaleler olarak değil; aynı zamanda Osmanlı vakıf sisteminin taşra düzeyindeki işleyişini, mali örgütlenmesini ve kent ekonomisine katkısını yansıtan göstergeler olarak ele almaktadır. Özellikle 1746'daki büyük yangın ve 1752 Edirne Depremi gibi afetlerin ardından gerçekleştirilen restorasyon faaliyetleri, yapının geçirdiği dönüşüm dinamiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Onarımlara ilişkin kayıtlar, kullanılan malzeme türleri, işçilik biçimleri ve harcama kalemleriyle ayrıntılı bir teknik döküm sunarken, hanın kullanıcı profiline dair de değerli bilgiler sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, yalnızca Halil Paşa Hanı'nın bakım ve onarım süreçlerini değil, aynı zamanda Edirne'nin Osmanlı kent tarihindeki yerini de ortaya koymaktadır. Bu belgeler, yapı ölçeğinin ötesinde, Osmanlı vakıf sisteminin işleyiş mekanizması ile dönemin sosyo-ekonomik yapısına dair değerli veriler sunmaktadır. Dolayısıyla çalışma, Osmanlı şehir hanlarının korunması, sürdürülebilirliği ve vakıf sistemiyle bütünleşen yapısal devamlılığı bağlamında, 16–18. yüzyıllara ait kapsamlı bir analiz ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Edirne, Halil Paşa Hanı, Vakıf sistemi, Onarım.

Abstract

This study examines the architectural restoration processes undergone by Halil Paşa Han in Edirne from the mid-16th century to the late 18th century, based on expert assessment reports found in Ottoman archives. Halil Paşa Han is a characteristic example of classical Ottoman urban han architecture, serving as a multifunctional structure that houses both commercial and social services. The research views the repairs that ensured the physical continuity of the han not only as technical interventions but also as indicators reflecting the functioning of the Ottoman waqf system at the provincial level, its financial organization, and its contribution to the urban economy. The restoration activities carried out following disasters such as the great fire of 1746 and the 1752 Edirne Earthquake are particularly important for understanding the dynamics of the building's transformation. Records of the repairs offer a detailed technical breakdown of the materials used, the forms of craftsmanship, and the expenditure items, while also providing valuable information about the user profile of the han. The findings reveal not only the maintenance and repair processes of Halil Paşa Han, but also Edirne's place in Ottoman urban history. These documents provide valuable data on the functioning mechanism of the Ottoman waqf system and the socio-economic structure of the period, beyond the scale of the building. Therefore, the study presents a comprehensive analysis of the 16th–18th centuries, focusing on the preservation, sustainability, and structural continuity of Ottoman city hans integrated with the waqf system.

Keywords: Ottoman Empire, Edirne, Halil Pasha Han, Endowment (waqf) System, Restoration.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Trakya Üniversitesi hasancengiz@trakya.edu.tr

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 3

Başvuru - Submitted: 2 Ağustos 2025 & Kabul / Accepted: 5 Aralık 2025

Atıf & Citation: Cengiz, H. A. "Keşif Belgeleri Işığında Edirne Halil Paşa Hanı'nda Yapılan 16–18. Yüzyıl Onarımları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 28 (2026): 288-313.

Giriş

Han, şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla inşa edilen yapılar için verilen addır.¹ Hanlar, ticaretin ve üretimin bir arada sürdürüldüğü mekânlar olup, genellikle isimlerini burada üretilen mallardan alırlardı. Şehirlerarası yollar üzerinde inşa edilen ve çeşitli ihtiyaçları cevap verebilecek şekilde düzenlenen yapılara ise kervansaray denilmektedir.² Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Anadolu'daki ticaret yolları üzerinde menzil kervansarayların yanı sıra, şehir merkezlerinde de hanlar inşa edilmiştir. “Şehir hanı” ya da “şehir-içi hanı” şeklinde adlandırılan bu yapılar, menzil hanlardan farklı olarak kervanların yol gereksinmelerine yönelik değil; şehirdeki ticaret faaliyetlerine hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Plan açısından da farklılık arz eden bu yapılar genellikle revaklı bir avlu etrafına yerleştirilmiş, tek veya çok katlı düzenlemelere sahip odalar, depolar ve ahırlardan oluşmaktadır. Bazı hanlarda bir şadırvan ya da Selçuklu kervansaraylarını hatırlatan köşk-mescitlere rastlanmaktadır.³

Osmanlı döneminde hanlar, genellikle yerleşim merkezlerinin ticaretle ilgili bölümlerinde ya da külliyelerin içinde yer almıştır. Bu dönemde inşa edilen kervansaraylar genellikle açık bir avlu ve kapalı bölümlerden meydana gelir. Avlu kare ya da dikdörtgen formunda olup, revaklarla çevrilmiştir. Çoğunlukla iki katlı olarak düzenlenen bu yapıların yolcuların kaldığı bölümde peykeler⁴ yer almakta, çevresinde ise ahırlar depolar, yönetim birimleri gibi çeşitli bölümler bulunmaktadır. Osmanlı medeniyetinde hanlar, işlevsel bakımdan zenginleştirilmiş; kimi hanların özellikle üst katları bedesten gibi dükkânlarla donatılmıştır.⁵ Geçici konaklama imkânı sunmaları sebebiyle, özellikle bekâr erkekler tarafından tercih edilen bu yapılar, tacirler ve sefer yolculukları sırasında askerler için de önemli konaklama alanları olmuştur. Bu çalışmamızda ele alınan Halil Paşa Hanı'nın da yer aldığı Edirne'deki hanlar, ordunun harekât güzergâhı üzerinde bulunmaları sebebiyle zaman zaman askerî maksatlarla da kullanılmıştır.⁶

Osmanlılar tarafından 1361 yılında fethedilmesinden sonra Edirne, hem fizikî hem de demografik açıdan hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Rumeli'deki fetih hareketlerinde askerî bir üs olarak kullanılan şehir, padişahların Bursa yerine Edirne'de ikamet etmeye başlamalarıyla daha da önem kazanmıştır. Coğrafi konumu ve nüfus potansiyeli, Edirne'nin ticarî yönden gelişmesini desteklemiş, bu süreç İstanbul'un

¹ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017) 284.

² Şebnem Akalın, “Kervansaray”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25 (Ankara: 2002), s. 299.

³ Bozkurt Ersoy, “Osmanlı Şehir-İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri” *Sanat Tarihi Dergisi*, 7.7 (1994): 75.

⁴ Peyke, Farsça kökenli bir terim olup han, kervansaray ve bedesten gibi yapılarda genellikle taş veya tuğladan inşa edilen, zeminden belirli ölçüde yükseltilmiş, uzun ve dar oturma ya da dinlenme platformlarını ifade eder. Semavi Eyice, “Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16 (İstanbul: 1997), 188-191.

⁵ Akalın, “Kervansaray”, 301.

⁶ Zafer Karademir, “Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13. 26 (2023): 192-193.

başkent olmasından sonra da devam etmiştir.⁷ Şehrin önemini artıran unsurlar arasında hanlar da önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim 1530 tarihli Tapu Tahrir Defteri'ne göre kentte toplam 16 adet faal hanın bulunduğu kaydedilmiş olup, bunlar arasında Halil Paşa Hanı ilk sırada yer almaktadır.⁸ Evliya Çelebi ise 17. yüzyıl ortalarında Edirne'de 53 han olduğunu kaydetmekte ve Halil Paşa Hanı'nı da bunlar arasında saymaktadır.⁹

II. Murad'ın son ve Fatih'in ilk sadrazamı olan Halil Paşa tarafından yaptırılan hanın yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte II. Murad devrinde yapıldığı tahmin edilmektedir.¹⁰ 17. yüzyıl yazarı Abdurrahman Hibri, bu yapıyla ilgili olarak, “*merhum Ebu'l-feth hazretlerinin evâil-i ahinde katl olunan Halil Paşa binâ eylemiştir*” ifadesini kullanmaktadır.¹¹ Han, Fotoğraf 1'de görüldüğü gibi Üç Şerefeli Camii yakınında yer almaktadır. Hanın yeriyle ilgili dönemin yazışmalarında farklı bilgiler yer almaktadır. Bunların başında hanın basmacılar çarşısında olduğu bilgisi gelmektedir.¹² Diğer bir yazışmada ise Attarlar Sokağı'nda olduğu belirtilmiştir.¹³ Bir diğer kayıta ise söz konusu hanın Çadırcılar Sokağı'nda yer aldığı kaydedilmiştir.¹⁴ Bu farklılıklar, zaman içinde bölgede satılan ürünlerdeki değişikliklerden kaynaklanmış olabilir. Resmi kayıtlarda genellikle “Halil Paşa Hanı” şeklinde geçmekle birlikte, nadiren “Halil Paşa Kervansarayı” olarak da kaydedilmiştir.¹⁵ Örneğin 1534 yılına ait bir belgede “Edirne Çandarlızade Halil Paşa Kervansarayı” ifadesi yer almaktadır.¹⁶ Han, şehir merkezinin en işlek yerinde bulunduğundan tarihî süreç içerisinde tüccarların uğrak noktası olmuştur. Hanın önündeki belirli alan, tüccarların eşyalarını koyabilecekleri yer olarak tahsis edilmiştir. Ancak yoğunluktan dolayı eşyalar bu sınırların dışına taşmıştır. Bu durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın Edirne kadısına gönderdiği 6 Ocak 1534 tarihli bir hükümde, açıkça yasaklanmıştır.¹⁷ İki katlı olan bu han, şekerçi ve iplikçi gibi çeşitli meslek gruplarına ev sahipliği

⁷ İbrahim Sezgin, “XVIII. Asırda Edirne'nin İktisadî Ve Ticarî Durumu”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8.1 (2006): 28.

⁸ Karademir, “Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı”, 193.

⁹ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâme* 3/2. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006). 595.

¹⁰ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*. (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939) 93; Münir Aktepe, “Çandarlı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8 (İstanbul: 1993), s. 213.

¹¹ Hibri, bu ifadesinde yapının, merhum Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçtiği dönemin başlarında öldürülen Halil Paşa tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir. Abdurrahman Hibri, *Abdurrahman Hibri ve Enisü'l-Müsâmirîn*, haz. Sevim İlgürel, (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2019). 65.

¹² BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), TS.MA.e. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı), 819/38.

¹³ BOA., TS.MA.e., 1050/55-1.

¹⁴ BOA., TS.MA.e., 567/73-3.

¹⁵ Karademir, “Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı”, 194.

¹⁶ BOA., TS.MA.e., 895/20

¹⁷ BOA., TS.MA.e., 895/20.

yapmıştır. Özellikle Yahudi tüccarların yoğun ilgi gösterdiği yapı, zaman zaman anlaşmazlıklara da sahne olmuştur.¹⁸ Örneğin 1726 yılında Sultan III. Ahmed'in Edirne kadısına gönderdiği fermanında, hanın bir mahzenine usulsüz şekilde sahip olmak isteyen "Refail" adlı bir Yahudi'nin engellenmesi talimatı yer almaktadır.¹⁹ Benzer şekilde 1692 tarihli bir belgede, han içindeki mahzenlerin miras yoluyla intikaline dair bilgiler bulunmaktadır.²⁰

Fotoğraf 1: Halil Paşa Hanı'nı Gösteren Fotoğraf (Jermakov 1877-78)

Halil Paşa Hanı, Çandarlı ailesine ait Halil Paşa Vakfı'nın akarâtı²¹ arasında yer almaktadır.²² Hanın bânisi olan Halil Paşa, Çandarlı İbrahim Paşa'nın büyük oğlu olup II. Murad ve Fatih dönemlerinde sadrazamlık yapmıştır. İstanbul'un fethinden sonra görevinden azledilerek idam edilmiştir. Müsadere edilen malları Sultan II. Bayezid devrinde çocuklarına geri verilmiştir.²³ 16. yüzyılın başlarından itibaren han,

¹⁸ BOA., *TS.MA.d.* (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defteri), 7417.

¹⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 719/24.

²⁰ Bu belgede, Halil Paşa Hanın batı tarafındaki mahzenlerden ikisinin mutasarrıfı olan Köse İbrahim isimli Yahudi'nin vefatıyla mahzenlerin oğulları İsak, Yako ve Salamon'a kalmıştır. Salamon'un da vefatı ve çocuğu olmadığından hayatta kalan kardeşlerinden İsak, hisselerin tamamının 1.110 akçe vererek kendisine kaldığını konusunda şahitlerin olması dolayısıyla buna göre işlem yapılması istenmektedir. BOA., *TS.MA.e.*, 273/11.

²¹ Akarat, Osmanlı döneminde ev, dükkân, han, hamam gibi taşınmaz malları ifade eden bir terim olup vakıf gelirlerinin en önemli kaynakları arasında yer almaktaydı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983) 43.

²² Gökbilgin, *XV-XVI Asırlarda Edirne Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataat*, 117.

²³ Aktepe, "Çandarlı Halil Paşa", 212-213.

el değiştirmeye başlamış; aile üyeleri hisselerini Topkapı Sarayı Babüssaâde ağalarından Hüseyin Ağa'ya devretmiştir.²⁴ Hüseyin Ağa'ya ilk hisse satışı 1501 yılında gerçekleşmiştir. Bu satış ile Halil Paşa'nın oğlu Süleyman'ın oğlu Mehmed zade Cafer Çelebi 45.000 akçe karşılığında dörtte bir hissesini Hüseyin Ağa'ya devretmiştir.²⁵ 1502 yılında gerçekleştirilen bir diğer hisse devri ile Halil Paşa'nın diğer oğlu İbrahim'in oğulları İsa ve Hüseyin Çelebi, hisselerini Hüseyin Ağa'ya satmışlardır.²⁶ 1510 tarihli vakfiyede bu han, Hüseyin Ağa'nın mülkleri arasında kayıtlıdır. 1516 tarihli bir belgede, Hüseyin Ağa'nın han üzerindeki iki hissesini İstanbul'da kiliseden çevrilmiş olan Küçük Ayasofya Camii'ne vakfettiği belirtilmektedir.²⁷ Söz konusu cami, mimari özellikleri bakımından Ayasofya Camii'ne benzerliği dolayısıyla "Küçük Ayasofya Camii" olarak anılmakta; bu yapıya bağlı olarak oluşturulan vakıf ise kaynaklarda "Hüseyin Ağa Vakfı" ya da "Küçük Ayasofya Vakfı" şeklinde geçmektedir.²⁸ Halil Paşa Hanı'nın bu vakfa intikalinden sonra, dönemin çeşitli resmi yazışmalarında han, "Hüseyin Ağa Vakfı'ndan Halil Paşa Hanı", "Babüssaâde Ağası Hüseyin Ağa Vakfı'ndan Halil Paşa Hanı" veya "Küçük Ayasofya Vakfı'ndan Halil Paşa Hanı" biçiminde kaydedilmiştir.²⁹

Halil Paşa Hanı'nın 16. yüzyılın başlarından itibaren Küçük Ayasofya Camii Vakfı'na ait bir mülk olarak kayda geçmiş olması, söz konusu vakfın yapısı ve vakfeden Hüseyin Ağa'nın biyografisi hakkında da kısaca bilgi verilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, vakfın oluşumu, mülkiyet ilişkileri ve dönemin sosyo-ekonomik bağlamı içerisinde değerlendirilmesi, hanın tarihsel gelişiminin daha sağlıklı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sultan II. Bayezid devrinde görev yapan kapı ağalarından olan Hüseyin Ağa, kaynaklarda Hüseyin bin Abdülmuîn ya da Hüseyin bin Abdülhay şeklinde geçmektedir.³⁰ Döneme ait resmi yazışmalarda Hüseyin Ağa'nın babüssaâde ağası olduğu açıkça belirtilmiştir.³¹ Amasya'da Şehzade Bayezid'in maiyetinde bulunan Hüseyin Ağa, II. Bayezid'in tahta çıkmasının ardından onunla birlikte İstanbul'a gelmiş, burada kapı ağalığı görevinde bulunmuş; yine aynı padişahın saltanatı döneminde idam edilmiştir.³²

Hüseyin Ağa'nın İstanbul, Amasya, Tokat ve Balkanlarda da vakıfları ve bunlara bağlı akarları bulunmaktaydı. Amasya'da 1489 yılında Kapı Ağası Medresesi ve

²⁴ Karademir, "Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı", 194.

²⁵ BOA., *TS.MA.d.*, 7391.

²⁶ BOA., *TS.MA.d.*, 1074-4.

²⁷ Karademir, "Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı", 194; BOA., *TS.MA.d.*, 1052-4.

²⁸ Semavi Eyice, "Küçük Ayasofya Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26 (Ankara: 2002), 520.

²⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 819/38; BOA., *TS.MA.e.*, 719/24; BOA., *TS.MA.e.*, 878/19.

³⁰ Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları" *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 9 (1978): 151.

³¹ BOA., *TS.MA.e.*, 819/40.

³² Karademir, "Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı", 194,

bir de bedesten inşa ettirmiştir.³³ Tokat'ta da şehir merkezinde hamam, medrese ve imaret yaptırmıştır.³⁴ İstanbul'da Kadirga Limanı ile Cankurtaran semtleri arasında yer alan eski bir Bizans kilisesini camiye dönüştürmüştür. Ayasofya Camii'ne benzerliği nedeniyle buraya "Küçük Ayasofya Camii" denilmiştir.³⁵ Bu caminin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Küçük Ayasofya Camii Vakfı tesis edilmiştir. Söz konusu vakıf, ölçek, etki alanı ve mali kapasite açısından Semiz Ali Paşa Vakfı gibi büyük paşa vakıflarıyla kıyaslanamayacak bütçede olmakla birlikte; Halil Paşa Hanı gibi önemli bir yapının uzun süre işlevini sürdürebilmesine imkân tanıyacak düzeyde, orta ölçekli bir ekonomik güce sahipti.³⁶ Vakfın İstanbul'un dışında Edirne'de de Halil Paşa Hanı başta olmak üzere kiraya verdiği oda, dükkân ve arsa gibi gayrimenkulleri bulunmaktaydı. Bu gayrimenkullerden bazıları; Kale kapısı yakınlarında dördü büyük bir avlulu olmak üzere altı dükkân ile Alacahamam civarındaki vakıf odalarıdır.³⁷ Ayrıca, Topkapı semti Gazi Hoca Mahallesi'nde bir yağhane ile bu mahalleye yakın bir arsa da vakıf gelirleri arasında yer almaktaydı.³⁸ Bunun yanında, Üç Şerefeli Camii yakınlarındaki Çavuşbey Mahallesi'nde sekiz adet kiralık dükkân vakfa ait mülkler arasında sayılmaktadır.³⁹

Halil Paşa Hanı ve ona bağlı vakfın 16. yüzyıldaki mali gücünün yüksek olduğu, dönemin resmi yazışmalarından anlaşılmaktadır. Bu yazışmalardan birinde, Edirne'deki Şahhuban Vakfı'na ait bir yapının onarım giderlerinin bir kısmının Halil Paşa Hanı'nın kira gelirlerinden karşılanmasına karar verildiği görülmektedir.⁴⁰ Her ne kadar vakıf, ilerleyen yüzyıllarda mali açıdan zorluklar yaşamış olsa da, Halil Paşa Hanı, benzer şekilde konumlanan ancak vakıf desteğinden yoksun olduğu için erken dönemlerde ortadan kalkan İki Kapılı Han gibi yapılara kıyasla 19. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürebilmiştir.⁴¹ Ahmed Bâdî Efendi, "Riyâz-ı Belde-i Edirne" adlı eserinde, 1752 yılında Edirne'de meydana gelen büyük depremin ardından hanın birçok bölümünün harap olduğunu ve sonrasında yıkılarak yerine Daire-i Askeriyye'nin (Askeri Daire) inşa edildiğini belirtmektedir.⁴² Ancak bu çalışmada da yer verilen arşiv belgeleri, söz konusu deprem sonrasında hanın onarıldığını açıkça ortaya koymaktadır.⁴³ Aynı doğrultuda, Osman Nuri Peremeci de 1752 Depremi'nin ardından Halil Paşa Hanı'nın yeniden onarıldığını ifade etmektedir.⁴⁴ 19.

³³ Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları" 154-160; Gülay Burgaz, "Kapu Ağası Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24 (İstanbul: 2001), 342.

³⁴ Karademir, "Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı", 195.

³⁵ Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", 170.

³⁶ Erhan Afyoncu, "Semiz Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36 (İstanbul: 2009), 496.

³⁷ BOA., *TS.MA.e*, 420/2; BOA., *TS.MA.e*, 566/58.

³⁸ BOA., *TS.MA.e*, 568/15.

³⁹ BOA., *TS.MA.e*, 1252/64-3; BOA., *TS.MA.e*, 568/35; BOA., *TS.MA.e*, 566/81.

⁴⁰ BOA., *TS.MA.e*, 1050/56.

⁴¹ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*. (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939), 88-89.

⁴² Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 1/1 (İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2014), 255.

⁴³ BOA., *TS.MA.d*, 7641, (11 Rebiülahir 1168 [25 Ocak 1755]).

⁴⁴ Peremeci, *Edirne Tarihi*, 93.

yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise hanın tekrar harap hale geldiği tahmin edilmektedir. Bâdi Efendi, 20 Temmuz 1897 tarihinde, Halil Paşa Hanı ile yakınındaki Güm-rük Hanı'nın arsaları üzerine Daire-i Askeriyye (Müşîriyyet Dairesi)'nin inşa edildiğini bildirmektedir.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde vakıf bütçelerinin denetimi büyük önem taşımaktaydı. Bu çerçevede vakıf yapılarının bakım ve onarımında mahkemelerin başvurduğu en önemli araçlardan biri keşif uygulamaları olmuştur. Keşifler genellikle iki aşamada yürütülmekteydi. İlk aşamada yapılacak işlerin kapsamı belirlenir; gerekli malzeme türleri ve işçilik miktarları tespit edilerek tahmini maliyetler asgarî ve azamî sınırlar içinde hesaplanırdı. İkinci aşamada ise onarımlar tamamlandıktan sonra gerçekleştirilen işlerin fiilî durumu kayıt altına alınır; kullanılan malzemeler, yapılan işçilik ve harcamalar ayrıntılı biçimde belgelenirdi. Süreç, vakıf mütevellisinin talebiyle başlar; kadı tarafından tayin edilen keşif naibi başkanlığında, hassa mimarları, taşçıbaşı ve kurşuncubaşı gibi uzmanların katılımıyla yürütülürdü.⁴⁶ Dolayısıyla onarım faaliyetleri yalnızca teknik bir süreç değil; aynı zamanda hukukî, idarî ve malî mekanizmalarla iç içe işleyen çok yönlü bir uygulama alanıydı. Ayrıca bu keşif verileri, günümüzdeki restorasyon çalışmaları için de model olabilecek niteliktedir.

Bu çerçevede hazırlanan “Keşif Belgeleri Işığında Edirne Halil Paşa Hanı'nda Yapılan 16–18. Yüzyıl Onarımları” başlıklı çalışma, Osmanlı taşrasında vakıf yapılarının bakım ve onarım süreçlerini ayrıntılı biçimde belgeleyen keşif defterlerine dayanmaktadır. Araştırmada kullanılan belgeler, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri tasniflerinde yer almakta olup, doğrudan Halil Paşa Hanı'nın 16–18. yüzyıllar arasındaki onarımlarına ilişkin özgün veriler sunmaktadır.

Çalışmada keşif defterleri yalnızca maliyet ve işçilik verileri açısından değil; aynı zamanda onarım faaliyetlerinin idarî örgütlenişi ve sosyo-ekonomik boyutları açısından da incelenmiştir. Defterlerdeki malzeme listeleri, işçilik türleri ve harcama kalemleri ayrıntılı biçimde tasnif edilerek hanın mimarî özellikleri hakkında dolaylı bilgiler elde edilmiştir. Bu veriler, yapının biçimsel özelliklerini ve zaman içerisindeki değişimlerini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Halil Paşa Hanı örneği üzerinden Osmanlı şehirlerinde yapıların sürekliliğini sağlayan onarım faaliyetlerini kapsamlı biçimde incelemeyi ve vakıf yapılarının korunmasında keşif uygulamalarının oynadığı belirleyici rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. XVI. Yüzyılda Yapılan Onarımlar

XVI. yüzyılda Küçük Ayasofya Vakfı'na ait Halil Paşa Hanı'nda gerçekleştirilen ilk onarım kaydı 1552 yılına aittir. Bu onarımın handa yaşanan bir yangının ardından

⁴⁵ Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 255, 769.

⁴⁶ Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Vakıfların Yeri”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., 1975), 309–317.

yapıldığı, dönemin yazışmalarından anlaşılmaktadır. Söz konusu yangının 1551 yılında Kale Kapısı bölgesinde çıktığı tahmin edilmektedir. Yangın sırasında aynı vakfa ait Kale Kapısı bölgesindeki yedi dükkân da zarar görmüştür.⁴⁷ Handa yapılan ön keşif neticesinde tahmini onarım maliyeti 35.000 akçe olarak belirlenmiştir. Ancak bu kayıtlarda, onarılacak yerlerle ilgili ayrıntı bilgilere yer verilmemektedir. Onarım işi, Sefer bin Ahmed ve câbisi Muslihiddin bin Ramazan tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁸. 15 Ocak 1552 tarihinde tamamlanan onarım, ön görülen bütçenin altında, 31.543 akçe harcanarak bitirilmiştir.⁴⁹

1554 yılında Halil Paşa Hanı'nda küçük çaplı bir onarım daha gerçekleştirildiği görülmektedir. Hanı'nın câbisi Sinan bin Abdullah ile handa hissesi olan Mehmed Çelebi bin Ali Çelebi, hanın çatısının harap durumda olduğunu, tamamen yıkılıp yeniden yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda, tahmini onarım maliyeti 3.000 akçe olarak belirlenmiş; söz konusu masrafın hanın dükkân kiralardan karşılanarak onarımın gerçekleştirilmesi yönündeki taleplerini Edirne Kadısı Mehmed bin Hüsam'a 16 Haziran 1554 tarihinde iletmışlerdir. Bu başvuru üzerine hanın onarılmasına izin verilmiştir.⁵⁰ Onarım işi, vakfın kâtibi ve mütevellisi Veli bin İbrahim, câbisi Sinan bin Abdullah ve Mehmed Çelebi bin Ali Çelebi tarafından yürütülmüştür. Söz konusu onarım, öngörülen bütçeyi 400 akçe aşarak toplamda 3.400 akçeye tamamlanmıştır. 15 Aralık 1554 tarihinde yapılan kontrol keşfi ile onarımın gerçekleştirildiği tespit edilmiş ve masrafların muhasebesi resmi olarak tescil edilmiştir.⁵¹

1554 yılına ait kapsamlı bir onarımın ardından, Halil Paşa Hanı'nda 1573–1576 yılları arasında çeşitli dönemlerde parça parça onarımlar yapıldığı, döneme ait arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. 1573 yılına ait bir belgede, vakfın câbisi Muslihiddin tarafından yapılan harcamaların muhasebeleştirilmesi sonucunda hanın onarıldığı görülmektedir. Bu onarımın, vakfa ait Ağaçpazarı'ndaki dükkânlarla birlikte gerçekleştirildiği belirtilmişse de, çalışmanın hangi bölgelere yönelik olduğu ve toplam maliyeti hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.⁵²

Takip eden 1574 yılında ise Halil Paşa Hanı'nda yeni bir onarımın zorunlu hâle geldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde hana ait sekiz dükkân, on yedi oda, üç mahzenin duvarları ve çatıları ile hanın ahır ve bazı kârgir bölümlerinin ciddi ölçüde tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir. Yerinde yapılan keşif sonucunda, gerekli onarımların toplam maliyeti 15.000 akçe olarak hesaplanmıştır. 22 Mart 1574 tarihli bir fermanda, Sultan III. Murad tarafından Edirne kadısına hitaben, söz konusu yapıların

⁴⁷ Hasan Ali Cengiz, *1746 Edirne Yangını (Harîk-i Kebir)*, (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2022), 38.

⁴⁸ Câbi, Osmanlı döneminde devlet veya vakıf gelirlerini toplayan görevliyi ifade eden bir terimdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1983) 273.

⁴⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 1050/53.

⁵⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 221/6.

⁵¹ BOA., *TS.MA.e.*, 1050/54.

⁵² BOA., *TS.MA.e.*, 566/81.

belirtilen maliyet çerçevesinde uygun şekilde onarılması ve harcamaların vakıf gelirlerinden karşılanması emredilmiştir.⁵³

1574 yılı onarımlarının ardından, 1575 ve 1576 yıllarında da handa çeşitli tamirat faaliyetlerinin sürdüğü görülmektedir. 1575 yılında planlanan onarım için 1.400 akçelik bir bütçe ayrılmıştır. Bu çerçevede, hanım içerisinde yer alan altı-yedi basamaklı bir merdiven tamir edilmiş; han kapısı yanında bulunan iki dükkânın kenarlarında da yenileme yapılmıştır. Ancak gerçekleştirilen keşif sonrasında, yapılan işlerin toplam maliyeti öngörülenin 900 akçe üzerinde olmak üzere 2.300 akçe olarak akçe olarak belirlenmiştir.⁵⁴

1576 yılında gerçekleştirilen daha kapsamlı bir onarım için, vakıf mütevellisi Mevlana İbrahim Çelebi, hassa mimarlarından Esseyid Alaaddin ve diğer görevlilerden oluşan bir keşif heyeti görevlendirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda hanın 60 odasının harap durumda olduğu belirlenmiş; bu odaların ocaklarının, döşemelerinin ve tavanlarının onarımı, bir tuvaletin yenilenmesi ve tüm odaların tahta döşemelerinin yenilenmesi gerekli görülmüştür. Bu işlerin tahmini maliyeti 3.582 akçe olarak hesaplanmış ve gerekli harcamaların vakıf gelirlerinden karşılanması koşuluyla onarım izni verilmiştir.⁵⁵ Onarımın tamamlanmasının ardından, 2 Kasım 1576 tarihinde ikinci bir keşif gerçekleştirilmiş ve aynı heyet yeniden görevlendirilmiştir. Bu keşif sonucunda, dükkânlara yönelik yapılan işlerin 3.680 akçeye, hanın diğer bölümlerindeki tamiratların ise 754 akçeye mal olduğu tespit edilmiştir. Böylece toplam maliyet 4.362 akçe olarak kayda geçmiş; onarım, ön keşifte öngörülen tutarın 780 akçe üzerinde bir harcamayla tamamlanmıştır.⁵⁶

1576 yılında gerçekleştirilen kapsamlı onarımların ardından, 1584 yılında Halil Paşa Hanı'nda bazı bölümlerin harap duruma geldiği, dönemin arşiv belgelerinde yer alan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu yazışmalardan birinde, hanın kiracılarından Hacı Ali bin Ahmed, yetkililere başvurarak, hanın kötü fiziki durumu nedeniyle belirlenen kira bedelinin ödenmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Söz konusu yazışmada, 380.000 akçelik kira talebinin, hanın 13 odası ve 7 dükkânının harap durumda olması nedeniyle karşılanamayacağı ifade edilmiştir. Bu durum üzerine, hanın kiracısı Hacı Ali bin Ahmed ile birlikte hassa mimarlarından Alaaddin'in katılımıyla 2 Eylül 1584 tarihinde bir keşif yapılmıştır. Yapılan bu keşif sonucunda, dile getirilen 13 oda ve 7 dükkânın gerçekten de harap olduğu tespit edilerek resmî olarak kayıt altına alınmıştır.⁵⁷ Ancak bu tespitin ardından söz konusu yapılarla ilgili herhangi bir onarım kaydına rastlanmamaktadır. Bu nedenle, hanın bu bölümlerinde onarım yapıp yapılmadığı hususu belirsizliğini korumaktadır.

2. 17. Yüzyılda Yapılan Onarımlar

⁵³ BOA., *TS.MA.e.*, 420/5.

⁵⁴ BOA., *TS.MA.e.*, 819/38.

⁵⁵ BOA., *TS.MA.e.*, 1050/55-1.

⁵⁶ BOA., *TS.MA.e.*, 1050/55-3.

⁵⁷ BOA., *TS.MA.e.*, 1050/75.

17. yüzyılda Halil Paşa Hanı'nda sırasıyla 1606, 1610, 1689, 1697 ve 1699 yıllarında olmak üzere toplam beş onarımın gerçekleştirildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu onarımların ilki 1606 yılında yapılmıştır. 1604 yılına ait belgelerde, hanın giriş kısmının sol tarafında yer alan iki odanın harap durumda olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu belgede, hanın mütevellisi Mehmed Ağa, bu odaların harap olması sebebiyle normalde 25'er kuruşa kiralanması gereken odaların, 20'şer kuruşa kiraya verildiğini bildirmiştir.⁵⁸ Muhtemelen bu iki odayı da kapsayan bir onarım 1606 yılında gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar onarımın teknik detaylarına dair bilgi bulunmasa da, harcama kalemlerine dair veriler mevcuttur. Küçük Ayasofya Vakfı'nın câbisi Mehmed Ağa tarafından yapılan bildirimde göre, onarım için hanın gelirlerinden 4.075 akçe, vakfın bütçesinden ise 2.873 akçe olmak üzere toplamda 6.948 akçe harcanmıştır. Onarımın tamamlandığının tespiti üzerine, vakfa bu tutarın ödenmesi için izin verilmiştir.⁵⁹

Bu yüzyıl içerisinde hanla ilgili gerçekleştirilen en kapsamlı onarım ise 1610 yılında yapılmıştır. Hanın mütevellisi Mehmed Ağa, Edirne kadısı huzuruna çıkarak, zamanın etkisiyle hanın bazı bölümlerinin harap hâle geldiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine, onarımın gerekliliğini tespit etmek amacıyla keşif yapılmasına karar verilmiştir. 28 Aralık 1610 tarihinde gerçekleştirilen keşfe, Mimar-ı Hassa Vekili İbrahim Halife bin Abdullah, Kurşuncubaşı, ustalardan Ahmed bin Abdullah ve Abdülbaki bin Osman ile diğer görevliler katılmıştır.⁶⁰

Tablo 1: 1610 Yılı Onarımı

Tamirat Yapılacak Yer	Yükseklik (zirâ) ⁶¹	Genişlik (zirâ)	Toplam alanı (zirâ)	Adet	Birim fiyatı (akçe)	Yekûn (akçe)
Han mescidinin çatısında gerçekleştirilmesi planlanan onarım çalışmaları	12	14	168	-	-8	13.440
Mescidin yenilenmesi planlanan tavanı	-	-	64	-	40	2.560
Mescidin pencere camlarının yenilenmesine yönelik onarım çalışmaları	-	-	-	4	120	480
Mescidin pencere açıklıklarında bulunan tel kafeslerin yenilenmesi	-	-	-	4	100	400
Mescidin pencere kanatlarının onarımı çalışmaları	-	-	-	3 çift	80	240

⁵⁸ BOA., *TS.MA.e.*, 567/55-5.

⁵⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 567/32.

⁶⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 567/55-1.

⁶¹ Zirâ: Osmanlılarda uzunluk ölçüsü birimi. Mimarlık ve inşaat alanında, özellikle yapı ölçümlerinde kullanılmıştır. Yaklaşık uzunluğu 65–75 cm arasındadır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1983) 640.

Mescidin sıva ve badana uygulamalarının gerçekleştirilmesi	-	-	-	-	-	200
Hanın batı cephesinde yer alan fevkâni kâgir odaların onarımı	-	-	-	7	-	7.000
Sekiz adet mevcut ayak çeşmesinin yenilenmesi ve ilaveten beş adet yeni çeşme inşa edilmesi	-	-	-	-	-	12.000
Hanın batı ve kuzey cephelerinde yer alan kub-beler ile çatı örtülerinde kullanılmak üzere temin edilecek kurşunlu tahta ve kurşun malzeme	-	-	18 kıyye	671	-	12.000
Hanın batı cephesinde yer alan çatının onarımı ve kiremit örtüsünün yeniden düzenlenmesi	70	8	560	-	15	8.400
Merdiven üzerini örten çatı kısmının onarımı	20	6	120	-	15	1.800
Hanın büyük kapısından yola kadar uzanan güzergâhta yer alan yıkılmış kemer, çatı ve bacaların onarımı	27,5	4,5	123,5	-	60	7.380
Kapı kemerinin her iki yanında yer alan payandaların yenilenmesi	-	-	-	-	-	4.000
Diğer onarım kalemlerine ilişkin öngörülen gider	-	-	-	-	-	9.500
Toplam	-	-	-	-	-	79.400

Tablo 1’de yer verildiği gibi keşif sonucunda, onarım gerektiren yapılar arasında en öncelikli bölümün hanın mescidi olarak belirlenmiştir. Mescidin çatı ve tavanında, ayrıca pencerelerinde ciddi hasarlar tespit edilmiştir. Bununla birlikte sıva ve badana işlerinin de yapılması gerekli görülmüştür. Mescitte yapılacak bu onarımlar için tahmini 17.320 akçe maliyet öngörülmüştür. Mescidin dışında, hanın batı cephesindeki üst kat odaları da onarılacak, sekiz adet çeşme tamir edilecek ve beş adet yeni çeşme inşa edilecektir. Aynı zamanda batı yönündeki çatı onarılacak, kub-beler ile çatı ve kubbelerdeki kurşunlu tahtalar yenilenecektir. Merdivenler üzerindeki örtüler ile büyük kapıdan yola kadar uzanan çatılar ve bacalar da onarılacaktır. Tüm bu onarımlar için toplam 79.400 akçe tahmini masraf hesaplanmıştır.

1610 yılında yapılan kapsamlı onarımdan sonra, Halil Paşa Hanı’nda bir sonraki onarım 1689 yılında gerçekleştirilmiştir. Zaman içerisinde özellikle çatının harap hâle gelmesi nedeniyle hanın kullanımı güçleşmiş, bu durum onarım kararının alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu onarım, vakıf adına müteveli vekili Mustafa Ağa bin Sefer’in nezaretinde yürütülmüştür. Onarımın tamamlanmasının ardından, yapılan harcamaların kayıt altına alınması amacıyla 6 Ocak 1689 tarihinde bir keşif yapılmıştır. Keşfe, Mevlana Abdurrahim Efendi, hassa mimarlarından Üstad Ali ve halifesi Abdurrahman Efendi ile diğer katılımcılar iştirak etmiştir.⁶²

Tablo 2: 1689 Yılı Onarımı

⁶² BOA., *TS.MA.e.*, 1254/27.

Tamirat Yapılacak Yer	Yükseklik (zirâ)	Genişlik (zirâ)	Adet	Toplam alan (zirâ)	Birim fiyatı (akçe)	Yekûn (akçe)
Hanın orman odaları cephesinde yer alan ahıra ait çatı örtüsünün onarımı	32	13	-	416	5	2.080
Bu bölgedeki odaların orta kısmına inşa edilecek kâgir duvar	-	-	-	84	130	9.240
Ahırlara bitişik küçük odaların çatılarına ilave edilen yeni sundurma yapıları	-	-	-	234	5	1.170
Merdiven başına tuğladan kemer inşa edilmesi	-	-	-	8	80	640
Kapı üzerindeki odalara ait çatı örtüsünde kiremit aktarımının gerçekleştirilmesi	-	-	-	344	3	1.032
Kapı üzerindeki çeşmelerin üzerine inşa edilen yeni çatı örtüsü	-	-	-	18	40	720
Bu alana uygulanan yeni döşeme kaplaması	-	-	-	16	40	640
Odalar, ahır yapıları ve duvar üstlerindeki çatı örtüsünde kiremit aktarımının gerçekleştirilmesi	-	-	-	1.082	3	3.246
Bu bölgede inşa edilen yeni çatı örtüsü	-	-	-	192	40	7.680
Orman olarak adlandırılan taraftaki odaların yakınında bulunan Kebîr Çeşme'nin üzerine yeni bir çatı inşa edilmesi	-	-	-	126	30	3.780
Çeşme bölgesine uygulanan yeni döşeme kaplaması	-	-	-	100	45	4.500
Bu bölgeye inşa edilen yeni çeşmeler	-	-	4	-	-	7.000
Bu bölgede inşa edilen yeni bir kebîr merdiven	-	-	-	-	-	700
Çeşme-i Kebîr'in çevresinde inşa edilen destekleyici taş duvar	-	-	-	20	60	1.200
Bu bölgede inşa edilen dolgu (dolma) duvar	-	-	-	33	25	825
Bu bölgede inşa edilen yeni davlumbaz ve uygulanan sıva işlemi	-	-	9	-	120	1.080
Söz konusu alanda gerçekleştirilen yeni çatı yapısı	-	-	-	42	30	1.260
Bu bölgede inşa edilen yeni duvar	-	-	-	6	30	180
Bu bölgede inşa edilen yeni sundurma yapısı	-	-	2	-	-	420
Binada kullanılan yeni kurşun malzeme için öngörülen bedel	-	-	-	37 kıyye	20	740
Mevcut kurşun kaplamalarda gerçekleştirilen onarım çalışmaları	-	-	-	-	-	470
Handa gerçekleştirilen çeşitli onarım uygulamaları	-	-	-	-	-	1.755
Toplam	-	-	-	-	-	50.358

Tablo 2’de yer alan 6 Ocak 1689 tarihli keşif raporuna göre, onarım yapılan yerlerin başında hanın ahır gelmektedir. Ahırın çatısı yenilenmiş, burada yer alan odaların ortasına yeni bir duvar inşa edilmiş ve odalara sundurmalar eklenmiştir. Hanın kapısının üzerindeki odalarda kiremit aktarımı yapılmış; bu bölgedeki çeşmeye yeni bir çatı örtüsü ile döşeme inşa edilmiştir. Çeşme-i Kebîr’in çatısı yenilenmiş, döşemesi elden geçirilmiş ve taş ile dolama duvarlar inşa edilmiştir. Ayrıca dokuz odada davlumbaz yapımı gerçekleştirilmiş ve hanın genelinde çatı ve kurşun kaplama onarımları uygulanmıştır. Tüm bu onarımların toplam maliyeti 50.358 akçe olarak tespit edilmiştir.⁶³

Bu onarımdan sekiz yıl sonra, 1697 yılında hanın bazı kısımlarının zaman içerisinde harap hâle gelmesi üzerine yeni bir tamirat süreci başlatılmıştır. Onarımlar için vakfın mütevellisi Mehmed Ağa bin Ahmed’e yetki verilmiştir. Bu kapsamda, 15 Temmuz 1697 tarihinde Müteveli Mehmed Ağa bin Ahmed Efendi, Mimar-ı Hassa’dan Ali ve halifesi Abdurrahman’ın katılımıyla bir keşif gerçekleştirilmiştir.⁶⁴

Tablo 3: 1697 Yılı Onarımı

Tamirat Yapılacak Yer	Yükseklik (zirâ)	Genişlik (zirâ)	Adet	Ölçü (zirâ)	Birim Fiyatı (akçe)	Yekûn (akçe)
Hanın alt kısmında bulunan bir bab kebîr ahıra ait kâgîr duvarların, kireç ve horasan harç kullanılarak onarımı	96	1,5	3	144	100	14.400
Ahır içindeki kâgîr ayakların onarımı	-	-	10	90	100	9.000
Hanın orman odaları cephesinde yer alan duvarın onarımı	40	3	-	120		4.800
Söz konusu duvarın her iki ayağının onarımı	-	-	-	130	8	800
Hanın çatı örtüsünde gerçekleştirilecek onarım çalışmaları	44	8	-	352	30	10.500
Tuvaletlerin alt kısımlarında yer alan duvarların taş malzeme ile onarımı	13	4	-	52	70	3.640
Tuvaletlerin zemin döşemesinin uygulanması	7	5	-	35	55	1.925
Tuvaletlerin üst duvar bölümlerinin onarımı	15	3	-	45	40	1.800
Tuvaletlerin çatı örtüsünde onarım çalışmalarının gerçekleştirilmesi	8	6	-	48	60	2.880
Tuvaletin geriz (atık su) yolunda gerçekleştirilecek onarım çalışmaları	-	-	-	40	60	2.400

⁶³ Keşif defterinde muhtemelen hesaplama hatasından dolayı toplam harcama 44.358 akçe olarak yazılmıştır BOA., *TS.MA.e.*, 1254/27.

⁶⁴ BOA., *TS.MA.e.*, 1254/29.

Tuvalet yapısında bulunan eski tahta elemanlar ile basamakların onarımı	-	-	-		100	600
Tuvaletlerin kapıları ile ahşap duvar yüzeylerinin onarımı	21	2,5	-	53,5	35	1.872
Toplam						54.617

Tablo 3’de yer alan 15 Temmuz 1697 tarihli keşfe göre, hanın ahır duvarlarında onarım yapılması gerekmektedir. Ayrıca hanın “orman odaları” olarak tanımlanan bölümünün duvarı ve çatısı ile birlikte tuvaletlerinde yer alan duvarlar, su kanalı (ge-riz yolu) ve çatıların onarımı da planlanmıştır.

1697 yılındaki bu onarımdan iki yıl sonra, hanın üst kat odalarının ön kısmında ve alt kattaki odalardan, İsak adında bir Yahudi’nin tasarrufunda bulunan mekânda ciddi yapısal bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bölümde yer alan kâgir kemer kubbe çökmüş ve bazı diğer alanlar da harap olmuştur. Vakfın mütevellisi Mehmed Ağa, söz konusu hasarlı bölümlerin vakıf parasıyla tamir ettirildiğini beyan ederek yeni bir keşif talep etmiştir. Bu doğrultuda, 23 Nisan 1699 tarihinde hassa mimarlarından İbrahim Ağa, halifesi İbrahim ve diğer görevlilerin katılımıyla bir keşif gerçekleştirilmiştir.⁶⁵

Tablo 4: 1699 Yılı Onarımı

Tamirat Yapılacak Yer	Adet	Ölçü ((zirâ)	Birim fiyatı (akçe)	Yekûn (akçe)
Hanın merdiven önünde yer alan kemer kubbenin kaldırılması sonrasında, yerine yapılan zemin döşemesi ile üzerine uygulanan tuğla kaplama	-	60	100	6.000
Bu bölgeye inşa edilen tavan örtüsü	-	54	40	2.160
Bu bölgede inşa edilen tuğla duvar yapısı	-	104	60	6.240
Kemer bitişiğinde yer alan kâgir duvarın onarımı	-	40	80	2.040
Kemerler bölgesine inşa edilen yeni mekân (hane)	2			200
Bu haneye ait çatı örtüsündeki kiremitlerin aktarımı	-	850	3	2.550
Kâgir duvarlara uygulanacak sıva işlemi için tahmini maliyet	-	-	-	500
Toplam	-	-	-	19.690

⁶⁵ BOA., *TS.MA.e.*, 273/13-2.

Tablo 4’de yer alan 23 Nisan 1699 tarihli keşfe göre; yıkılmış olan kemerli kubbe onarılmış, duvar ve tavan tamiratları gerçekleştirilmiştir. Kemerli odanın yeniden inşası yapılmış, kiremit aktarımı uygulanmış ve onarılan duvarların sıvaları yenilenmiştir. Bu onarımın toplam maliyeti 19.690 akçe olarak belirlenmiştir.⁶⁶

3. 18. Yüzyılda Yapılan Onarımlar

Halil Paşa Hanı’nda 18. yüzyıl, onarımların en yoğun, kapsamlı ve maliyetli biçimde gerçekleştirildiği dönem olmuştur. Bu durumun temel nedenleri arasında yapının zamanla doğal yıpranmaya uğraması, 1746 yılında Edirne’de meydana gelen büyük yangın (Harik-i Kebir) ve 1752 Edirne Depremi’nin yapıda yol açtığı ciddi hasarlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti’nde 18. yüzyılın sonlarından 1850’lere kadar güçlü bir enflasyon dalgası yaşanmış, bu süreçte fiyatların yaklaşık 12–15 kat arttığı görülmüştür⁶⁷. Enflasyona bağlı olarak fiyatlardaki bu artışlar, onarım maliyetlerinin yükselmesinde etkili olmuştur. Arşiv kayıtlarına göre bu yüzyılda 1713, 1735, 1746 ve 1755 yıllarında çeşitli onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemdeki en kapsamlı onarım 1713 yılında yapılmıştır. Dönemin yazışmalarında, hanın “mürur-ı eyyâm ile ekseren harap olduğu” yani zamanla büyük ölçüde yıkıma uğradığı belirtilmektedir. Özellikle mescid, giriş kısmının üst tarafındaki odalar, Orman ve Üç Şerefeli Camii tarafındaki odalar ile tuvaletlerin harap halde olduğu ifade edilmiştir. Vakfın mütevellisi Mehmed Ağa, gerekli onarımların tamamlandığını belirttikten sonra 9 Kasım 1713 tarihinde bir kontrol keşfi gerçekleştirilmiştir. Bu keşfe, Ser Mimâr-ı Hassa’dan Ebubekir Ağa ibn Hacı Ali, Mustafa Halife ibn Abdurrahman, Babüssaâde Ağası Süleyman Ağa ve kâtip Halil Efendi ibn İbrahim’in de aralarında bulunduğu heyet iştirak etmiştir.⁶⁸

Tablo 5: 1713 Yılı Onarımı

Tamirat Yapılacak Yer	Ölçü (zirâ)	Adet	Birim Fiyatı (akçe)	Yekûn (akçe)
Halil Paşa Hanı’nın orta avlusunda yer alan mescidin, bazı bölümlerinin yenilenmesi, bazı bölümlerinin ise mevcut yapısal durumu korunarak onarılması	63,5	30		1.905
Mescidin yeniden inşa edilen tavanı ile yapılan boya uygulaması	51,5	50		2.575

⁶⁶ BOA., *TS.MA.e.*, 273/13-1.

⁶⁷ Şevket Pamuk, “Prices in the Ottoman Empire: An Overview of the Real Wage and Consumer Price History, 1469-1918” *International Journal of Middle East Studies*, 36, (2004): 452-453.

⁶⁸ BOA., *TS.MA.e.*, 273/14-1.

Çam tahtasından imal edilen dört adet pencere ve bir adet pencere çerçevesi		80	320	
Yenilenen duvar penceresi camları	4	120	480	
Mescidin merdivenleri üzerine yerleştirilen ahşap harpuş-talar	8	25	160	
Hanın büyük kapısı üzerinde yer alan oda ve dehlizlere ait çatıların bir kısmının yenilenmesi, bir kısmının ise mevcut yapıya uygun şekilde onarılması	232,5	30	6.975	
Bu alanda yer alan duvarların bir kısmının onarılması, bir kısmının ise yeniden inşa edilmesi	97	7	679	
Hanın büyük kapısı üzerindeki çatı örtüsünde bulunan ki-remitlerin aktarımı yapılmış, hasar gören bölümler ise ona-rılmıştır	253	7	1.771	
Döşeme uygulamasında kullanılmak üzere temin edilen ka-yın tahtası	8	4	200	800
Orman cephesinde yer alan oda sofalarına ait tavan, mertek ve kuşak elemanlarının yenilenmesi	111	30	3.300	
Hanın üç cephesinde yer alan odalara ait tavan ve saçak elemanlarının yenilenmesi ile çatı örtüsündeki kiremitlerin aktarımı	282	7	1.940	
Orman cephesinde yer alan odalara ait yapı elemanlarının bir kısmının yenilenmesi, bir kısmının ise onarılmasıyla birlikte çatı örtüsündeki kiremitlerin aktarımı	338	7	3.466	
Orman cephesinde yer alan odaların döşeme kaplamasının yapılması, ocak ve duvar yüzeylerinin ise horasan ve kireç harcı ile onarılması	6	240	1.440	
Bu odaların önünde yer alan sofa bölümlerinin onarımı	50	14	700	
Bu sofaların horasan ve kireç harcı kullanılarak yenilen-mesi			1.080	
Söz konusu duvarın, yine horasan ve kireç harcı kullanıla-rak onarılması			70	
Orman cephesinde bulunan iki adet demir direğin yenilen-mesi	2		150	
Hanın kurşun kapısına ait yenilenmiş demir çerçeve			300	
Hanın taş merdivenlerinin küfeki taşı kullanılarak onarıl-ması			120	
Han kapısında gerçekleştirilen onarım çalışması			120	
Cami cephesine bakan oda duvarlarının onarımı			360	
Hanın tuvalet bölümlerine ait çatı örtülerinin yenilenmesi	60	35	2.100	
Bahçe cephesinde yer alan tuvaletlere ait, karaağaç tahta-sından imal edilerek yenilenen kapılar	103	30	3.105	
Tuvalet mahallerine çam ve meşe tahtasından yapılan yeni döşeme kaplamaları	748	6	2.400	
Tuvaletlerde bir (?)			60	
Tuvaletlerin alt kısmında yer alan ve yenilenen kemer di-reği	5		100	

Dört tuvalete ait yenilenmiş ayak tahtaları ve basamak elemanları			220
Tuvaletler için hazırlanmış dört adet şal tahtası			220
Tuvaletlerin bahçe cephesinde yer alan duvarlarının onarımı			150
Tuvalet kapısı hizasında, horasan ve kireç harcı kullanılarak inşa edilen kâgir duvar	4	100	400
Tuvaletlere ait yenilenen kapı ve kapı çerçeveleri			300
Tuvaletlere ait yenilenen büyük kapı çerçevesi			500
Tuvaletlere ait geriz (lağım) hattının onarımı ve tamirâtı	33		480
Tuvaletler bölgesindeki mezbelenin atılma ücreti			300
Hanın Üç Şerefeli Camii tarafındaki odaların çatılarına var olan ve yenileriyle yapılan kurşun uygulaması	450	20	8.120
Bu odaların yenilenen pencere ve camları			620
Hanın yirmi sekiz kubbesinin kenarlarına yenilenen ağaç sedirleri		21	1.360
Hanın kubbesi ve önlerine yapılan kurşun uygulanması			1.368
Onarımda kullanılan kurşunlu tahta ücreti			25.000
Kubbelere yapılacak kurşun uygulama ücreti			37.500
Kurşun mismarı (çivi) ücreti			1.008
Mütevellî Vekili İbrahim Bey'e ödenen para			4.800
Bazı gerekli olan malzemeler için ödenen ücret			1.420
Yirmi sekiz kubbenin etrafı derz ve horasan ve kireç ile sıvanması	200	28	1.600
Atık niteliğindeki yirmi beş araba dolusu mezbelenin atılma ücreti	30	25	750
Toplam			122.592

Tablo 5'te yer verildiği gibi 9 Kasım 1713 tarihli keşif kayıtlarına göre onarım maliyeti 122.592 akçe olarak belirlenmiştir. En yüksek maliyet kalemleri arasında 37.500 akçe ile kubbelere uygulanan kurşun ve 25.000 akçe ile kurşunlu tahta yer almaktadır. Ayrıca çatı onarımları ve kiremit aktarımı da önemli gider kalemleri arasında sayılabilir.

Bu onarımda öncelikli olarak hanın ortasında yer alan mescit yapısı ele alınmıştır. Mescidin duvarlarının bazı bölümleri yenilenmiş, diğer kısımları ise onarılmış; tavanı, pencereleri ve camları değiştirilmiş, boya ve badana işleri yapılmıştır. Ana giriş kapısının üzerindeki odaların duvarları ve çatısı onarılmış, döşemeleri yenilenmiş ve kiremit aktarımı gerçekleştirilmiştir. Orman tarafındaki odaların da duvarları ve ocakları onarılmış, döşemeleri yenilenmiş ve çatılarına müdahale edilmiştir. Cami yönündeki odaların duvarları ile hanın kurşun kapısının demir çerçevesi onarılmış, üst katlara çıkan merdivenler ise küfeki taşı ile tamir edilmiştir. Tuvaletlerin kâgir ve ahşap duvarları, çatısı, kapı ve çerçeveleri ile basamak tahtaları yenilenmiş, geriz yolu da onarılmıştır. Ayrıca hanın üç cephesindeki saçaklar yenilenmiş, yirmi sekiz

kubbenin etrafı derz ve horasan harcı ile sıvanmış ve üzerlerine kurşun kaplama yapılmıştır.⁶⁹

1713 yılındaki büyük onarımın ardından, 2 Mart 1735 tarihli bir belgede, handa yer alan sekiz odanın da onarıldığı anlaşılmaktadır. Bu belgede, müteveli Halil Ağa, Hacı Hüseyin’in vefatı üzerine bu odaların oğluna tahsis edildiğini ve yapılacak onarım masraflarının kira bedelinden düşüleceğini bildirmiştir.⁷⁰

1746 yılında Edirne’de meydana gelen Harîk-i Kebîr (büyük yangın), Halil Paşa Hanı’nı da ciddi biçimde etkilemiştir.⁷¹ Bu duruma ilişkin bilgiler, dönemin arşiv yazışmalarında yer almaktadır. Vakıf mütevellisi Mustafa tarafından kaleme alınan bir mektupta, yangında zarar gören hanın onarıldığı bildirilmektedir. Yangın sırasında özellikle hanın kubbelerinde bulunan kurşun kaplamaların büyük hasar gördüğü anlaşılmaktadır. Yapılan onarımlar sırasında toplam 4.208 kıyye⁷² kurşun kullanılmış ve bu işlem için 89.972 akçe harcama yapılmıştır. Genel olarak hanın onarımı süresince, vakfın mübaşiri tarafından toplamda 137.930 akçe sarf edilmiştir. Aynı mektupta müteveli Mustafa, bu meblağın 72.000 akçelik kısmının hanın kira gelirlerinden, geri kalanının ise vakfın genel bütçesinden temin edildiğini ifade etmiştir.⁷³

1746 yılında meydana gelen Harîk-i Kebîr’in yol açtığı tahribatın onarılmasının ardından, Halil Paşa Hanı bu kez 1752 Edirne Depremi’nde ciddi şekilde zarar görmüştür. Depremden etkilenen birçok yapı gibi han da büyük ölçüde yıkılmıştır.⁷⁴ Vakıf yönetiminin maddi imkânları, yapının aslına uygun şekilde tamamen yeniden inşasını karşılayamayacak düzeyde olduğundan, yalnızca mevcut durumda sağlam kalan kurşun kaplamalar ve demir pencerelerin muhafaza edilmesine; diğer tüm bölümlerin ise taş ve ahşap malzeme kullanılarak yeniden inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu karar, vakfın mübaşiri tarafından Edirne kadılığına bildirilmiş ve sonrasında onarım sürecine geçilebilmesi için bir keşif heyeti oluşturulmuştur. Deprem han üzerindeki etkilerini belgelemek ve gerekli onarım maliyetlerini tespit etmek

⁶⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 273/14-1.

⁷⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 567/73-3.

⁷¹ Osmanlı döneminde şehir genelini etkileyen büyük yangınlara “harîk-i kebîr” adı verilmiştir. Edirne’de 1746 ve 1905 yıllarında yaşanan yangınlar da bu tür felaketler arasında yer almaktadır. Hasan Ali Cengiz, *1746 Edirne Yangını (Harîk-i Kebir)*, (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2022); Tarık Sarıoğlu, “Büyük Edirne Yangını (Harîk-i Kebir)”, *Prof. Dr. İlker Alp’e Armağan Kitabı*, (Çanakkale: Pradigma Akademisi, 2021).

⁷² Osmanlılarda okka (kıyye), temel ağırlık ölçü birimlerinden biridir. Bir kıyye yaklaşık 400 dirheme tekabül etmektedir. Dirhem’in ağırlığı bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte, klasik dönemde 1 kıyye yaklaşık 1.282 gram (1,282 kg) olarak kabul edilmiştir. Ancak farklı dönemlerde ve bölgelerde bu ölçüde küçük değişiklikler meydana gelmiştir. Cengiz Kallek, “Kervansaray”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25 (İstanbul: 2007), s. 338-339.

⁷³ BOA., *TS.MA.e.*, 819/40.

⁷⁴ Söz konusu bu deprem sırasında Edirne’deki yapılarda ciddi hasarların oluşması dolayısıyla 1752 Edirne Depremi olarak kayıtlara geçmiştir. Hasan Ali Cengiz, *1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azime)*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020).

amacıyla 25 Ocak 1755 tarihinde gerçekleştirilen bu keşfe, bevvâb-ı sultânî Sadık Bey, mimar-ı hassa ve onun halifesi ile diğer yetkili kişiler katılmıştır.⁷⁵

Tablo 6: 1755 Yılı Onarımı

Tamirat Yapılacak Yer	Yükseklik (zirâ)	Genişlik (zirâ)	Ölçü (zirâ)	Birim Fiyatı (akçe)	Yekûn (akçe)
Hanın kapısı dışında inşa edilecek kemerli çatı örtüsü	-	-	533	30	15.990
Kapı cephesine inşa edilecek yeni çatı örtüsü	-	-	451	60	27.060
Baş cepheindeki dükkânlarla yönelik olarak inşa edilecek yeni dehliz	-	-	451	60	27.060
Güney cephesindeki üst kat odalarının önüne inşa edilecek yeni dehlizler	-	-	100	60	6.000
Mahlûta (karma malzemeli) çatı örtüsü	-	-	-	-	7.995
Kuzey cephesine inşa edilecek dehliz yapısı	-	-	538	60	15.990
Kuzey cephesine inşa edilecek çatı örtüsü	48	11	528	60	31.680
Her iki yanına yerleştirilen bel tahtası elemanları	-	-	-	-	3.000
Han yapısı dışında yer alan dört odanın yeniden inşası ve yenilenmesi	-	-	-	-	8.400
Onarım öngörülen diğer bölümlere ilişkin tahmini masraf kalemi	-	-	-	-	28.000
Kenef birimlerinde gerçekleştirilecek temizlik ve yenileme işlemleri	-	-	-	-	6.000
Hanın çatı örtüsüne mevcut kurşun levhaların yeniden uygulanması	-	-	-	-	529
Yapının üst örtüsüne yönelik yeni kurşun kaplama uygulamaları	-	-	-	-	6.225
Yapının kapı ve duvar yüzeylerine uygulanan kurşun kaplamalar	-	-	-	-	300
Toplam	-	-	-	-	184.224

Halil Paşa Hanı'nın 1752 yılında meydana gelen Edirne Depremi sonucunda ağır hasar görmesinin ardından, yapının yeniden inşası amacıyla 25 Ocak 1755 tarihinde gerçekleştirilen keşif neticesinde onarım bedeli toplam 184.224 akçe olarak tespit edilmiştir.⁷⁶ Deprem sırasında hanın büyük kısmının yıkıldığı ve özellikle kubbeli yapıların tamamen harap olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, kubbeli örtü sistemlerinin yerine farklı türde çatıların inşası öngörülmüştür. Yapılması planlanan

⁷⁵ BOA., *TS.MA.d.*, 7641.

⁷⁶ BOA., *TS.MA.d.*, 7641.

çatılar dört temel kalem hâlinde değerlendirilmiştir. İlk olarak hanın ana giriş kapısının dış kısmına kemerli bir çatı yapılması, ikinci olarak kapı ve dehlizlerin üzerine ayrı çatılar inşa edilmesi, üçüncü olarak bazı bölümlere “mahlûta çatı” (karışık malzemeye yapılan çatı) uygulanması ve dördüncü olarak diğer tamamlayıcı çatı uygulamaları planlanmıştır. Bu kapsamda çatı yapımına ayrılan toplam maliyet 74.730 akçe olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, hanın ön cephesindeki dükkânlar ile kuzey ve güney yönlerindeki bölgelere, üzeri kapalı geçitler anlamına gelen “dehliz” yapılarının inşa edilmesi planlanmıştır. Keşif defterinde üç ayrı kalem hâlinde kayıt altına alınan bu dehlizler için toplamda 49.050 akçelik bir bütçe öngörülmüştür. Ayrıca, yapının çeşitli noktalarında uygulanacak kurşun kaplamalar için 7.054 akçe tutarında ilave bir maliyet kalemi tespit edilmiştir.⁷⁷

1752 Edirne Depremi’nin ardından, Halil Paşa Hanı’nda meydana gelen hasarların giderilmesi amacıyla 1755 yılında gerçekleştirilen keşif belgeleri, onarım faaliyetlerinin büyük ölçüde çatı sistemlerine odaklandığını göstermektedir. Bu keşif kayıtlarında, hanın oda ve dükkânlarına ilişkin doğrudan bir onarıma dair bilgi yer almamaktadır. Bu durum, söz konusu bölümlerdeki onarımların dükkân sahipleri ya da kiracılar tarafından bireysel olarak gerçekleştirilmiş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Öte yandan, bazı dükkânların onarılmadığı da dönemin arşiv belgelerinde açıkça ifade edilmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken belgelerden biri, deprem sonrası tamamen harap hâle gelen hanın giriş kısmının sağ tarafında yer alan ikinci dükkâna ilişkindir. Belgeye göre, bu dükkânın sahibi olan Zeynep Hatun, yapıyı onartacak maddi imkâna sahip olmadığından, söz konusu alanı arsa olarak Musa veledi İsak ile Yorko veledi İsak adlı iki Yahudiye 100 kuruş bedelle satmıştır. Bu örnek, deprem sonrası yapısal bütünlüğünü kaybeden bazı bölümlerin onarım yerine mülk devri yoluyla değerlendirilmiş olabileceğini ortaya koymaktadır.⁷⁸

1755 yılında gerçekleştirilen bu kapsamlı onarım faaliyetinden sonra Halil Paşa Hanı’na ilişkin yeni bir keşif kaydına ulaşılamamıştır. Ancak, 1786 tarihli bazı yazışmalar, bu dönemde ayrıntıları bilinmeyen yeni bir onarımın gerçekleştirilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Söz konusu belgelerden birinde, Küçük Ayasofya Camii Vakfı’na bağlı İstanbul’daki Çardaklı Hamamı’nın kira gelirinin tahsil edilerek Halil Paşa Hanı’nın tamir masrafları ile hamamın kurşun kaplama giderlerinin karşılanması amacıyla vakıf mütevellisi Halil Ağa’ya teslim edilmesi talep edilmiştir.⁷⁹ Bu kapsamda diğer bir belgede, Halil Paşa Hanı’nda kullanılacak kurşun tahtalar ile Çardaklı Hamamı’nın kurşun kaplamaları için gerekli olan toplam 186 kıyye kurşun karşılığında 389.650 akçelik bir harcamanın yapıldığı; bu meblağın, hanın kira gelirleri ile vakıf bütçesinden karşılandığı belirtilmektedir.⁸⁰ Ayrıca, Çardaklı Hamamı’nın harap durumda olması nedeniyle yıllık kira gelirinin 80.000 akçeden

⁷⁷ BOA., *TS.MA.d.*, 7641.

⁷⁸ Bu yazışmada, Zeneb Hatun’un satış için gerekli olan temessük belgesini kaybettiğinden Küçük Ayasofya Camii Vakıfı Cabisi Seyyid Mehmed Efendi, Küçük Ayasofya Camii Mütevellisi Mustafa Efendi’den bu belgenin tekrardan verilmesini talep etmektedir. BOA., *TS.MA.e.*, 310/71.

⁷⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 568/82.

⁸⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 568/72.

40.000 akçeye düşürüldüğü, dolayısıyla hâlihazırda elde edilen gelirlerin onarım masraflarını karşılamakta yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Bu finansal yetersizlik karşısında, vakıf mütevellisi Halil Ağa'nın vakfa ait bazı taşınmazları satarak oluşan açığı kapattığı anlaşılmaktadır.⁸¹

Öte yandan, 31 Aralık 1799 tarihli kira sözleşmesi kayıtlarında Halil Paşa Hanı'nın bazı odalarının hâlen yıkık durumda olduğu bilgisi yer almaktadır. Söz konusu odaların ne zamandan beri bu durumda olduğu ve neden onarılmadığına dair doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, aynı belgelerde yer alan kira sözleşmelerinden, biri üst katta olmak üzere toplam yirmi bir odadan aylık 300 kuruş kira geliri elde edildiği anlaşılmaktadır. Odaları kiralayan kişilerin büyük çoğunluğunu Yahudi tebaya mensup bireylerin oluşturduğu ve farklı meslek gruplarından geldikleri görülmektedir.⁸² Bu dönemde yeniden yapılan kira sözleşmeleri, odaların tamamen yıkılmış değil, harap halde olup kullanıma uygun bölümlerinin mevcut olduğunu göstermektedir.

⁸¹ Böyle satışların birin de Gazi Hoca mahallesindeki yağhanenin Müşkine binti Tanaş'a satışına izin verilmiştir. BOA., *TS.MA.e*, 568/15; BOA., *TS.MA.e*, 568/72.

⁸² BOA., *TS.MA.d*, 7417.

Sonuç

Edirne’de yer alan Halil Paşa Hanı, Osmanlı şehir içi ticaret yapılarının önemli örneklerinden biri olup, üç yüzyılı aşkın sürede geçirdiği onarımlarla dikkat çekmektedir. Bu çalışma kapsamında, 16. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın sonlarına kadar han üzerinde gerçekleştirilen tamirat süreçleri, keşif belgeleri ışığında ayrıntılı biçimde incelenmiştir. İncelemeler, söz konusu onarımların yalnızca mimari müdahaleler dizisi olmadığını; aynı zamanda Osmanlı vakıf sisteminin işleyiş biçimini, vakıfların kent mekânlarının sürdürülebilirliğinde üstlendikleri merkezi rolü ve dönemin sosyo-ekonomik dinamiklerini de gözler önüne sermiştir. Ayrıca belgelerde yer alan teknik veriler, yapının fiziksel ve işlevsel özelliklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Halil Paşa Hanı, Osmanlı şehir içi han mimarisinin klasik örneklerinden biri olarak, iki katlı, avlulu ve çok işlevli bir yapı şeklinde tasarlanmıştır. Arşiv belgelerinde yapının ayrıntılı plan betimlemeleri bulunmamakla birlikte, dönemin han mimarisiyle gösterdiği benzerlikler dikkate alındığında ortada geniş bir avlunun bulunduğu, bu avlunun çevresinde revaklı dolaşım alanlarının yer aldığı ve üst katta çok sayıda odanın sıralandığı anlaşılmaktadır. Yapının bazı bölümlerinin özgün halinde kubbeli olarak inşa edildiği; özellikle mescit ve kimi odaların üzerinin kurşun kaplı kubbelerle örtülü olduğu görülmektedir. Ancak 1752 yılında meydana gelen büyük Edirne depremi sonrasında bu örtülerin kaldırıldığı ve yerlerine daha sade çatı sistemlerinin inşa edildiği anlaşılmaktadır.

1576 tarihli keşif kaydında han içerisinde toplam 60 odadan söz edilmesi, yapının konaklama kapasitesini açıkça ortaya koymaktadır. Alt katta ve dış cephede yer alan dükkânların ticari faaliyetlere tahsis edilmesi ve bunların büyük ölçüde Yahudi tüccarlar tarafından kiralanması ise hanın yalnızca mimari açıdan değil, aynı zamanda ekonomik bir merkez olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Bunun yanı sıra mescit, ahır, sofalar, çeşmeler ve tuvaletler gibi unsurlar, yapının sosyal ihtiyaçları karşılayan çok yönlü bir yaşam alanı olarak hizmet verdiğini ortaya koymaktadır.

Halil Paşa Hanı’nın 16–18. yüzyıllar arasındaki onarım sürecinin yalnızca bir yapı bakım kronolojisi değil; aynı zamanda Osmanlı vakıf sistemi, kent dokusu ve ekonomik şartlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. 16. yüzyılda altı onarım kaydı bulunmakta ve bunların büyük kısmı yangın ve doğal yıpranma kaynaklıdır. 1551’de yaşanan yangın sonrası gerçekleştirilen çatı ve genel tamiratlar, 31.543 akçe ile dönemin en büyük masraf kalemini oluşturmuştur. Buna rağmen vakfın mali gücü, onarımların tümünü rahatlıkla karşılamış; düzenli keşif ve kontrol işlemleri de bakım anlayışının sürekliliğini yansıtmıştır. Bu nedenle 16. yüzyıl, han açısından bir “bakım ve süreklilik dönemi” olarak değerlendirilebilir.

17. yüzyılda ise beş onarım kaydıyla birlikte onarımlar daha kapsamlı ve planlı bir nitelik kazanmıştır. Çatı, duvar, mescit ve çeşme onarımları ön plana çıkarken, özellikle 1610’daki büyük onarım 79.400 akçe ile dikkat çekmiştir. Mescidin restorasyonu, kurşun kaplama işleri ve yapısal düzenlemeler bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler, vakıf gelirlerinin düzenli biçimde kullanıldığını ve bütçelerin

önceden planlandığını göstermektedir. Dolayısıyla 17. yüzyıl, hanın tarihi açısından “planlı restorasyon ve işlevselliğin güçlendirilmesi dönemi” olarak nitelendirilebilir.

18. yüzyıl, han açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Bu dönemde yalnızca dört onarım kaydı bulunmasına rağmen, 1746’daki büyük yangın ve 1752’deki şiddetli deprem yapıda ciddi tahribata yol açmıştır. Söz konusu afetlerin ardından gerçekleştirilen yeniden inşa çalışmaları 184.224 akçeye ulaşmış, bu kapsamda yapının kubbeli örtü sistemlerinin yerine farklı türde çatıların inşası öngörülmüştür. Onarım sırasında kurşun işçiliği yapılmış, dehlizler yeniden inşa edilmiş ve malzeme temini için yüksek harcamalar gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönemin en dikkat çekici unsuru, vakfın mali yapısında ortaya çıkan zorluktur. Önceki yüzyıllarda onarımlar vakıf gelirleriyle karşılanabilirken, 18. yüzyılda afetlerin yol açtığı büyük masraflar vakfın gelirlerini aşmış; bu nedenle Çardaklı Hamamı gibi bağlı vakıf gelirleri devreye sokulmuş, hatta mülk satışına gidilmiştir. Bu durum, Osmanlı’daki ekonomik daralmaların ve doğal afetlerin kent yaşamı üzerindeki yıkıcı etkilerinin doğrudan yapı onarımlarına yansımalarını ortaya koymaktadır.

Halil Paşa Hanı’nda yapılan onarımlar maliyet açısından değerlendirildiğinde, 16. yüzyılda beş onarım kaydıyla toplam 56.605 akçe harcanmış olup, bu durum sınırlı ölçekli ve düşük maliyetli müdahalelerin gerçekleştirildiğini göstermektedir. 17. yüzyılda ise dört onarım kaydıyla toplam maliyet 204.065 akçeye ulaşmış, bu dönemde yapılan çalışmaların daha çok belirli bölümlerdeki tamir ve yenilemelere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Harcamaların orta düzeyde kalması, kullanılan malzemenin miktar ve çeşit açısından sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık 18. yüzyılda dört onarım kaydıyla toplam 884.396 akçe harcanmış ve en yüksek maliyet bu dönemde gerçekleşmiştir. 1786 yılı onarım harcamaları içinde Çardaklı Hamamı’nın kurşun gideri de yer almakla birlikte, genel artış oranı dikkate değerdir. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri, hanın 1746’daki büyük yangın ve 1752’deki şiddetli depremden zarar görmüş olmasıdır. Söz konusu afetler, yapıda ciddi yıpranmalara yol açmış ve geniş kapsamlı tamir ile yenilemeleri zorunlu kılmıştır. Öte yandan, Osmanlı Devleti’nde 18. yüzyılın sonlarından 1850’lere kadar güçlü bir enflasyon dalgası yaşanmış, bu süreçte fiyatların yaklaşık 12–15 kat arttığı görülmüştür. Dolayısıyla 18. yüzyılda gerçekleştirilen onarımlar, hem afetlerin zorunlu kıldığı büyük ölçekli restorasyonları hem de dönemin ekonomik koşullarının etkisiyle yükselen maliyetleri yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular yalnızca Halil Paşa Hanı’nın bakım ve onarım süreçlerini değil, aynı zamanda Edirne’nin Osmanlı kent tarihindeki konumunu da yansıtmaktadır. 16–18. yüzyıllar boyunca İstanbul’un ardından imparatorluğun en önemli idarî, ticarî ve kültürel merkezlerinden biri olan Edirne’de vakıf yapılarının sürekliliği, şehir ekonomisinin canlılığı açısından kritik bir rol oynamıştır. Halil Paşa Hanı’na dair keşif belgeleri, vakıf yapılarının yalnızca ticaretin altyapısını oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda kent mekânının planlı biçimde korunmasına hizmet ettiğini göstermektedir.

Özellikle afetlerin ardından gerçekleştirilen onarımlar, Osmanlı kentlerinde mimari planlamanın krizlere uyum sağlayabilen esnek bir anlayışla yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Halil Paşa Hanı'ndaki onarımlar, yalnızca mimari müdahaleler değil; vakıf gelirlerinin gücü, Osmanlı mali yapısındaki dalgalanmalar, afetlerin kent dokusuna etkileri ve yapıların sürekliliği gibi dönemin toplumsal ve ekonomik koşullarını da yansıtan çok boyutlu uygulamalardır.

Üç yüzyıla yayılan bu süreç, vakıf yapılarının karşılaştığı zorlukları, mali kaynaklara erişim stratejilerini ve vakıf yönetimlerinin dayanıklılık kapasitesini somut biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Halil Paşa Hanı örneği, Osmanlı kentlerinde onarımların yalnızca fiziksel müdahaleler olmadığını; aynı zamanda kentleşme, ekonomik yapı ve toplumsal ilişkiler ağı hakkında değerli tarihsel veriler sunduğunu açıkça göstermektedir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)'in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Ethics Approval: Ethical approval and consent are not applicable.

Consent to Participate: This study did not involve subjects. Therefore, informed consent was not required.

Consent for Publication: The Author has read and approved the final version of the manuscript and consents to its publication.

Data Availability: Data are available from the corresponding author upon request.

Funding: No funding was received for this research.

Competing interests: The author declares no competing interests.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı) TS.MA.e., 221/6, 273/11, 273/13, 273/14, 310/71, 420/2, 420/5, 566/58, 566/81, 567/32, 567/55, 567/73, 568/15, 568/35, 568/72, 568/82, 719/24, 7391, 7417, 7641, 819/38, 819/40, 878/19, 895/20, 1050/53, 1050/54, 1050/55, 1050/56, 1050/75, 1074-4, 1252/64, 1254/27, 1254/29.

BOA., (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defteri) TS.MA.d., 7391, 7417, 7641.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Abdurrahman Hibri, *Abdurrahman Hibri ve Enîsü'l-Müsâmirîn*. Haz. Sevim İlgürel, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları 2019.

Afyoncu, Erhan, “Semiz Ali Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, (İstanbul: 2009), ss. 495–496.

Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, 1/1–1/2, İstanbul: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2014.

Akalın, Şebnem, “Kervansaray”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, (Ankara: 2002), s. 299–301.

Aktepe, Münir, “Çandarlı Halil Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, (İstanbul: 1993), s. 212–213.

Burgaz, Gülay, “Kapı Ağası Medresesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, (İstanbul: 2001), ss. 342–343.

Cengiz, Hasan Ali, *1746 Edirne Yangını (Harik-i Kebîr)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2022.

Cengiz, Hasan Ali, *1752 Edirne Depremi (Zelzele-i Azîme)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.

Ersoy, Bozkurt, “Osmanlı Şehir-İçi Hanları Plan Tasarımı ile Cephe ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 7.7 (1994): 75–97.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 3/2, haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Eyice, Semavi, “Kapu Ağası Hüseyin Ağa’nın Vakıfları”, *Edebiyat ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 9 (1978): 151–246.

Eyice, Semavi, “Küçük Ayasofya Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, (Ankara: 2002), ss. 520–522.

Eyice, Semavi, “Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16 (İstanbul: 1997), ss. 188–191.

Genç, Mehmet, “Osmanlı Maliyesinde Vakıfların Yeri”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975.

- Gökbilgin, M. Tayyip, *XV–XVI Asırlarda Edirne Paşa Livası: Vakıflar – Mülkler – Mukataalar*, İstanbul: Öçler Basımevi, 1952.
- Karademir, Zafer, “Merkezi Bir Yapının İzlerinden Osmanlıların Geçmişi: Edirne Kent Tarihinde (Çandarlı) Halil Paşa Hanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13/26, (2023): 191–217.
- Kallek, Cengiz, “Kervansaray”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25 (İstanbul: 2007), ss. 338-339.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Pamuk, Şevket, “Prices in the Ottoman Empire: An Overview of the Real Wage and Consumer Price History, 1469-1918” *International Journal of Middle East Studies*, 36, (2004): 451-468.
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939.
- Sakaoğlu, Necdet *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017.
- Sarioğlu, Tarık “Büyük Edirne Yangını (Harîk-i Kebîr)”, *Prof. Dr. İlker Alp’e Armağan Kitabı*, Çanakkale: Pradigma Akademi, 2021.
- Sezgin, İbrahim, “XVIII. Asırda Edirne'nin İktisadî ve Ticarî Durumu”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, (2006), 27–35.